

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Darius Antanavičius
Darius Baronas

1

VILNIUS 2008

UDK 930.2(093)
Is81

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(Lietuvos istorijos institutas)

Darius Baronas
(Lietuvos istorijos institutas)

Zenonas Butkus
(Vilniaus universitetas)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(Lietuvos istorijos institutas)

Mathias Niendorf
(Kylio universitetas)

Rimvydas Petrauskas
(Vilniaus universitetas)

Irena Valikonytė
(Vilniaus universitetas)

Redkolegijos adresas:

Lietuvos istorijos institutas,
Kražių 5, LT-01108 Vilnius, Lietuva
el. p. dubonis@istorija.lt

TURINYS

Pratarmė	7
----------------	---

Straipsniai ir studijos

Artūras Dubonis

Dvylika Traidenio valdymo metų: Haličo-Voluinės metraščio lietuviškųjų žinių informatyvumo klausimu	11
Twelve Years of Traidenis' Rule (About the Data on Lithuania in the Halych-Volhynian Chronicle). <i>Summary</i>	24

Darius Baronas

Pilėnai ir Margiris: faktai ir fikcijos	27
Pilėnai Castle and Duke Margiris in 1336: Facts and Fiction. <i>Summary</i>	64

Stephen C. Rowell

Ne visai primintinos kautynės: ką byloja šaltiniai apie 1399 m. mūšį ties Vorsklos upe?	67
An Almost Forgotten Conflict: What do the Sources Reveal of the Battle of Vorskla, 1399? <i>Summary</i>	89

Rimvydas Petrauskas

Riteriai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje	91
The Knights in the Grand Duchy of Lithuania Between the Late Fourteenth and Early Sixteenth Centuries. <i>Summary</i>	112

Eugenijus Saviščevas

Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygą	115
Ordering Chaos: An Attempt to Research Anew the Cartulary (księga danin) of Grand Duke Casimir of Lithuania. <i>Summary</i>	173

Laimontas Karalius

Lietuvos Metrikos <i>knygų</i> vaidmuo Aleksandro Jogailaičio kanceliarijoje (problemos aktualumas ir tyrimo perspektyvos)	175
The Role of the Books of the Lithuanian Metrica in the Chancery of Grand Duke Alexander (1492–1506) (Relevance of the Issue and Research Prospects) <i>Summary</i>	215

<i>Raimonda Ragauskienė</i> Galimybės klastoti bajorijos dokumentus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a.	219
Possibilities of Forgery of Gentry Documents in the Grand Duchy of Lithuania in the Sixteenth Century. <i>Summary</i>	248
<i>Jonas Drungilas</i> Jono Gruževskio archyvo registras (XVI a. pab.–XVII a. pr.)	251
Register of Jonas Gruževskis' Archive (Late-Sixteenth – Early-Seventeenth Centuries). <i>Summary</i>	265
<i>Stanislovas Pamerneckis</i> Lietuvos dvarų ūkinė dokumentacija: pajamų-išlaidų knygos XIX a. pirmojoje pusėje (Adutiškio dvaro archyvo pagrindu)	267
Economic Documentation of Lithuanian Estates: Early Nineteenth-Century Ledgers as Exemplified by the Holdings of the Archive of Adutiškis Estate. <i>Summary</i>	297
<i>Diskusija</i>	
<i>Algirdas Baliulis</i> . Lietuvos istorijos šaltinių, rašytų kirilica, kai kurios skelbimo problemos	299
Some Problems of the Publication of Lithuanian Historical Sources in the Cyrillic Script. <i>Summary</i>	314
<i>Šaltinio publikacija</i>	
Vilniaus vyskupo koadjutoriaus Jurgio Radvilos 1575 m. liepos 4 d. informacinis procesas (<i>parengė Darius Antanavičius</i>)	315
Processus Informativus of 4 July 1575 on Coadjutor Bishop Jurgis Radvilas of Vilnius (Edited by Darius Antanavičius). <i>Summary</i>	344
<i>Recenzijos, Anotacijos</i>	
<i>О. Купчинський. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть / Дослідження. Тексти. Львів, 2004, pp. 1282, [4]. 500 egz., 42 il. ISBN 966-7155-85-4 – (Artūras Dubonis) .....</i>	345
<i>Mindaugas Paknys. Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, 318 p. ISBN 9955-624-71-X – (Darius Baronas) .....</i>	346
Apie autorius	349
Autoriams	351
Guide for Authors	355

STRAIPSNIAI IR STUDIJOS

DVYLIKA TRAIĐENIO VALDYMO METŲ: HALIČO-VOLUINĖS METRAŠČIO LIETUVIŠKŲJŲ ŽINIŲ INFORMATYVUMO KLAUSIMU

Artūras Dubonis

Haličo-Voluinės metraštis – informacijos apie Lietuvos didįjį kunigaikštį Traidenį šaltinis. Kelerių paskutiniųjų metų Lietuvos istorijai reikšmingų rusiškų metraščių tyrimai vertingiausių atradimų pateikė Haličo-Voluinės metraščio (toliau – HVM) struktūros, šaltinių, redagavimo, ideologemų konstravimo klausimais¹. HVM duomenų chronologijai skirtos O. Romanovos ir Aleksejaus Toločkos išvalgos yra tie džiuginantys atradimai, kurie verčia tyrinėtoją nuolat gilintis į dešimtis kartų nagrinėtus istorijos šaltinius. Tai susiję su HVM datų Hipatijaus nuoraše² atsiradimo problema, nes metraščio protografe, kuriam artimiausi yra išlikusieji Chlebnikovo ir Pogodino nuorašai, datų nebuvo. O. Romanovos ir A. Toločkos tyrimai atskleidė datų atsiradimo paslaptį: datos buvo dirbtinai prirašytos XV a. pradžioje sudarant Hipatijaus nuorašą Šiaurės Rusioje. Pasirinktas labai originalus metodas. Redaktorius datas surašė prie inicialinių, cinoberio (*киноварь*) dažais spalvintų Hipatijaus nuorašo raidžių, kuriomis dažniausiai žymėtos pastraipos. Pastraipas turėjo ir Chlebnikovo nuorašas, vadinasi, jos buvo perimtos iš metraščio protografo. Įrodoma, kad Hipatijaus nuorašo chronologijos karkasui suformuoti iš Naugardo grupės metraš-

¹ D. M. Goldfrank, „The Lithuanian prince-monk Vojšėlk: a study of competing legends“, *Harvard Ukrainian studies*, t. 11, nr. 1–2, 1987, p. 44–53; Н. Ф. Котляр, „Галицко-Волынская летопись (Источники, структура. Жанровые и идейные особенности)“, *Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования, 1995 год*, Москва, 1997, p. 137–156; *Галицько-Волинський літопис: Дослідження. Текст. Коментар*, [toliau – HVM], за ред. М. Ф. Котляра, Київ, 2002; T. Vilkul, „Haličo Voluinės metraštis apie kunigaikščio Vaišelgos vienuolystę“, *Naujasis Židiny-Aidai*, 2004 m. birželis, nr. 6, p. 263–267; D. Dąbrowski, „Czy Jan Długosz pisząc siódmą księgę „Annalium“ korzystał z *Kroniki halicko-wołyńskiej* lub źródła jej pokrewnego?“, *Ruthenica*, t. 3, ред. В. Ричка, О. Толочко, Київ, 2004, p. 150–185; T. Вилкул, „О некоторых источниках литовских известий Галицко-Волынской летописи“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai: Faktas. Kontekstas. Interpretacija*, sudarė A. Dubonis (redkol. pirm.) ir kt., Vilnius, 2007, p. 17–28.

² Ипатьевская летопись, *Полное собрание русских летописей*, издание второе, подготовил А. А. Шахматов, Санкт-Петербург, 1908.

čių buvo paimta keturiolika „atraminių“ datų³ (galbūt iš Pirmojo Sofijos metraščio protografo – XV a. antrojo-trečiojo dešimtmečio sąvado⁴), kurių informacija sutapo ir su HVM protografo. Toliau redaktorius užpildė chronologines tuštumas tarp „atraminių“ datų, prie inicialų mechaniškai prirašydamas datas: jei inicialų pasirodydavo per daug – juos praleisdavo, jei inicialų pritrūkdavo – įrašydavo metus be įvykių⁵, pvz.: *тишина бысть*. Todėl dauguma HVM Hipatijaus nuorašo datų yra bevertės, išskyrus tris keturias originalias HVM protografo datas – dvi iš Traidienio valdymo ir dvi iš Vladimiro kunigaikščio Vladimiro mirties ir jo įpėdinio Mstislavo įsiviešpatavimo Voluinėje⁶, ir dar kelias, perimtas iš Pirmojo Sofijos metraščio protografo.

Šis O. Romanovos ir A. Toločkos atradimas be galo svarbus, tyrimo metodas – originalus ir netradicinis. Vienas iš didžiųjų HVM žinovų Michaila Hruševskis jau XX a. pradžioje Hipatijaus nuorašo chronologiją buvo pavadinęs beverte ir primygtinai ragino ją ignoruoti, naudoti datų neturėjusius Chlebnikovo ir Pogodino nuorašus⁷. Tačiau tyrinėtojai per dažnai neišgirdavo M. Hruševskio perspėjimų ir toliau naudojo Hipatijaus nuorašo datomis. Kita vertus, M. Hruševskis, nustatydamas Traidienio įsigalėjimo Lietuvoje datą, pasitikėjo HVM nurodytais dvylika Traidienio valdymo metų. Tuo pačiu keliu suko Henrykas Paszkiewiczzius, skaičiavęs dvylikos metų valdymą nuo 1270 m. Bet jis pirmasis atskleidė ir šiek tiek ankstesnius Traidienio pasirodymo Lietuvos valdžioje faktus. Čia nenorėtume gilintis, kodėl ir kaip istorikai, ketindami nurodyti Traidienio valdymo metus, griežtai į 12 lietuvių valdovo gyvenimo padalų sužymėtą liniuotę stumdė laike į kairę ir į dešinę, nes apie tai bus kalbama šiame straipsnyje. Pagrindinė problema yra ta, kad visi nuoširdžiai tikėjo HVM žinia apie dvylika Traidienio valdymo metų: *живь же лѣтъ 12, и тако преставися безаконьникъ*⁸, nors jau Paszkiewiczzius buvo perspėjęs, jog tų metų iš tikrųjų galėjo būti daugiau. Pridursime Vladimiro Pašutos pastabą, kad metraštininkas turėjo daugiau duomenų apie Traidienio 12 metų valdymą, nei parašė HVM⁹.

³ О. В. Романова, „О хронологии Галицко-Волынской летописи XIII в. по Ипатьевскому списку“, *Прошлое Новгорода и Новгородской земли. Материалы научной конференции, 11–13 ноября 1997 г.*, сост. В. Ф. Андреев, Новгород, 1997, p. 69.

⁴ О. В. Романова, „Ипатьевская летопись и Новгородско-Софийский свод“, *Опыты по источниковедению: Древнерусская книжность. Сборник статей в честь В. К. Зибовова*, Санкт-Петербург, 1997, p. 61–62, 65–66; А. Толочко, „Происхождение хронологии Ипатьевского списка Галицко-Волынской летописи“, *Palaeoslavica*, t. 13, nr. 1, 2005, p. 94–95.

⁵ А. Толочко, „Происхождение хронологии“, p. 92–108.

⁶ Ten pat, p. 87–90.

⁷ М. Грушевський, „Хронологія події Галицько-Волинської літописи“, *Записки наукового товариства імені Шевченка*, кн. 3, 1901, p. 3.

⁸ HVM, p. 131.

⁹ В. Т. Пашуто, *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*, [Москва], 1950, p. 118.

Iš tikrųjų tai tiesa. Tai, kad HVM lietuviškos žinios smarkiai redaguotos, atsiskleidžia pasakojimuose apie Vaišelgos, Švarno politinę veiklą, taip pat – apie Traidenį¹⁰. Visa tai lėmė keli HVM kūrimo tarpsniai – nuo kunigaikščių, pvz., Danilo, Vasilko, metraščių iki vientiso teksto – ir virtinė „perkūrimo“ metu nuoširdžiai atliktų redagavimų. Išlikusi HVM redakcija – 1288 m. gruodį mirusio Vladimiro kunigaikščio Vladimiro Vasilkovičiaus aplinkos kūrinys¹¹. HVM pateikiamos žinios apie Traidenį skirstytinos pagal informatyvumą į kelias nelygiavertes dalis¹². Pirmiausia pranešama apie jo įsiviešpatavimą Lietuvoje: jis prilyginamas piktiems pagonims, Sirijos karaliui Antiochui, Jeruzalės Erodiui ir Neronui ir nurodoma dvylika jo valdymo metų. Kita dalis yra apie Traidenio draugystę su Haličo kunigaikščiu Levu ir trijų jo brolių kovas su kunigaikščiu Vasilku ir sūnumi Vladimiru, apie vėlesnį Lietuvos konfliktą su Haliču-Voluine dėl Dorohičino, bendrą totorių ir rusų kunigaikščių puolimą Lietuvos valdomo Naugarduko žemėje. Šis žinių blokas turi vieną iš nedaugelio originaliųjų HVM datų, kuri užrašyta kaip „782“ (6782 m. nuo Pasaulio sukūrimo)¹³. Trečias „pasakojimas“ tęsia rusėnų ir Traidenio konflikto temą, nes lietuvių valdovas, erzindamas kaimynus, savo žemių pietiniame pakraštyje įkurdino prūsų pabėgėlius. Kilo nedidelis pasienio karas, kuris baigėsi Traidenio ir Vladimiro sudaryta taika. Tačiau dėl ramybės voluinietis pačiame šiauriausiam Voluinės pakraštyje „už Bresto“ pastatė Kameneco pilį. Ketvirta informacija ta, kad totoriai antrą kartą nusivedė „taikius“ rusėnus (tiesa, vietoje Levo žygiavo sūnus Jurgis) į Traidenio pietines žemes. Totoriai ėmėsi Naugarduko, o rusėnai – Gardino, kur nelabai sėkmingai susirėmė su Traidenio prūsais. Paskutiniai duomenys yra apie Traidenio brolių Sirputį, pasiųstą kariauti į Liublino žemę Lenkijoje. Šioje žinioje yra antroji originali HVM data „86“ (6786 m. nuo Pasaulio sukūrimo)¹⁴ ir ji išsiskiria labai palankiu lietuvių veiklos įvertinimu: *придоша съ честію великою домовъ*.

Bendra HVM tono apie Traidenį tendencija aiški: nuo atšiauraus – iki šilto, po to Traidenis tampa nebeįdomiu veikėju ir žinios apie jį nutrūksta. Dėl to Traidenio istorijos HVM tyrinėtojas priverčiamas susikrimsti: nėra lietuvių mirties datos, bet yra dvylika valdymo metų, tačiau jie pateikiami be kitų skaičiavimui tinkamų datų. Kaip skaičiuoti?

Jei nėra žinių apie Traidenio mirtį, tai jų tikrai atrasime apie jo įsigalėjimą ir galėsime skaičiuoti jo valdymo laiką Lietuvoje.

¹⁰ T. Vilkul, „Haličo Voluinės metraštis“, p. 263–267; A. Dubonis, „Meilė ir politika: Traidenis tekina dukrą“, *Darbai ir dienos*, t. 44, Kaunas, 2005, p. 32–33; A. Dubonis, „Kunigaikštis Švarnas ir stačiatikiškos Lietuvos popierinės iliuzijos“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2006, balandis–gegužė, nr. 4–5, p. 193–200.

¹¹ В. Т. Пашуто, *Очерки по истории*, p. 92–130; D. M. Goldfrank, „The Lithuanian prince-monk Vojšėlk“, p. 45; M. Kotliaro įvadas, žr. *HVM*, p. 29–59.

¹² *HVM*, p. 130–134.

¹³ А. Толочко, „Происхождение хронологии“, p. 87.

¹⁴ Ten pat, p. 88.

Vasilko faktorius. Kunigaikščio Vasilko kovų su Traideniu ir jo broliais chronologija yra svarbiausias argumentas datuojant Traidenio įsitvirtinimą Lietuvoje, savotiškas filtras tikrinti duomenis apie Traidenio pasirodymą Voluinės kunigaikščių akiraityje.

Pasak HVM, Vladimiro kunigaikštis Vasilkas dėjo didžiausias pastangas sutrukdyti Traideniui pradėti valdyti Lietuvą.

Тройденеви же еще княжащо в Литовьской земли, живяше съ Львомъ въ велицѣ любви, шлючи многы дары межи собою; а съ Володимеромъ не живяше в любви про то, иже бяше отецъ Вьлодимеровъ князь Василко убиль на войнахъ 3 браты Тройденевы [...]¹⁵

Šitas siužetas užrašytas antrame iš eilės pasakojime HVM žinių apie Traidenį serijoje. Pirmame aprašoma, kad po kunigaikščio Švarno valdžia Lietuvoje atiteko Traideniui¹⁶.

По семь же нача княжити в Литвѣ окаанный, безаконный, проклятый и немилостивый Тройдени [...]¹⁷

Šių dviejų siužetų vidinė sąsaja yra svarbi. HVM redaktorius paaiškino, kad Vasilkas dėl valdžios Lietuvoje kariavo su Traidenio broliais po Švarno mirties, o ne anksčiau¹⁸. Vadinasi, HVM versija tokia: dar gyvas būdamas kunigaikštis Vasilkas susidūrė su Traideniu ir jo broliais, „neteisėtai“ užvaldžiusiais Lietuvą. Jų galimo susidūrimo datą nustatyti nesunku. Jokių abejonių nekelia HVM netiesioginė nuoroda apie ankstyvesnę už Vasilko, bet nedatuotą Švarno mirtį¹⁹. Patikima Vasilko mirties data skaičiuojama pagal originalias ir, svarbiausia, be galo tikslias, su gausiomis smulkmenomis jo sūnaus, kunigaikščio Vladimiro Vasilkovičiaus, mirties ir laidotuvių datas.

Свитающю же пятку, и тако преставися благовѣрный и христолюбивый, великий князь Володимеръ, сынъ Василковъ, внукъ Романовъ княживъ по отци 20 лѣтъ. Преставленіе же его бысть в Любомли городѣ, в лѣто 6797, мѣсяца декабра в 10 день, на святого отца Мины.²⁰

Velykų išvakarėse įvyko Vladimiro laidotuvės.

¹⁵ HVM, p. 131.

¹⁶ A. Dubonis, „Kunigaikštis Švarnas“, p. 193–200.

¹⁷ HVM, p. 130.

¹⁸ Istoriografijoje sutariama, kad Traidenio broliai žuvo būtent kovose Lietuvai vaduojantis iš Haličo-Voluinės įtakos, žr. H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, t. 1: *Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku*, Warszawa, 1933, p. 118, 125, 128 (nuoroda nr. 3); E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius, 1999, p. 70.

¹⁹ М. Грушевський, „Хронологія події“, 47; D. Dąbrowski, *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*, Poznań-Wrocław, 2002, p. 169.

²⁰ HVM, p. 148.

Сему же благовѣрному князю Володимерю, нареченому въ святомъ крещеніи Иоанну, сыну Василкову, вложена въ гробъ, и лежа въ гробъ тѣло его не замазано отъ 11 дне мѣсяца декабрия до 6 дне мѣсяца априля [...] и замазаша гробъ его, мѣсяца априля въ 6 день, въ среду страстное недѣли.²¹

Autoritetingiausias šio klausimo tyrinėtojas Michailas Hruševskis nurodė vienintelę galimą Vladimiro mirties datą – būtent 1288 m. gruodžio 10 d. Nors šie skaičiavimai apskritai nebuvo sklandūs, nes perskaičiuojant iš *kovo* kalendoriaus buvo gaunami 1289 m. (6797–5508=1289)²², tačiau neseniai A. Toločko galutinai išsklaidė visas abejones šiuo klausimu, pabrėžęs, kad HVM redaktorius Vladimiro mirties įvykius aprašė naudodamasis *rugsėjo* kalendoriumi (datoms nuo rugsėjo 1 iki gruodžio 31 dienoms skaičiuoti atimami 5509 metai): 6797–5509=1288 m.²³ Tolesnių, su velionio laidotuvėmis susijusių įvykių datavimas 1289 m. nekelia jokių abejonių.

Vladimiras pergyveno tėvą Vasilką dvidešimčia metų. Šią pastabą HVM redaktorius siejo su konkrečia kunigaikščio mirties data 1288 m. gruodžio 10 d., bet ne laidotuvių – 1289 m. balandžio 6 d. Gauname formalią kunigaikščio Vasilko mirties datą, t. y. mirties laikotarpį: 1268 m. gruodžio 10 d. – 1269 m. balandžio 6 d. Tačiau mokslininkai, siekdami asmeninių tyrimo tikslų, dažniau akcentuodavo 1269 m.

Antai M. Hruševskis pateikė itin nekonkrečią Vasilko mirties datą – visus 1269 m. ar net 1270 m. Tai leido abejotinai Švarno valdžiai Lietuvoje skirti kelerius metus (1267–1269/1270 m.)²⁴. H. Paszkiewiczus netikėjo, kad sūnaus mirties mėnuo po dvidešimties metų galėjo taip tiksliai sutapti su tėvo, ir spėliojo apie galimą Vasilko mirtį 1270 m. Spėlionė buvo glaudžiai susijusi su tyrinėtojo nuostata Traidenio valdymo datas derinti prie HVM informacijos apie 12 jo valdymo metų, nurodant 1282 m. pradžią kaip galimą mirties datą²⁵. Mažiau lietuviškosios istorijos problemomis domėjęsis Mikola Kotliaras ukrainietiško HVM leidimo komentaruose pozityviau datavo Vasilko gyvenimo pabaigą: galėjo mirti 1268 m. arba pirmojoje 1269 m. pusėje²⁶. Haličo-Voluinės kunigaikščių genealogijos tyrinėtojas Dariuszas Dąbrowskis kaip ankstyviausias taip pat neatmeta ir 1268 m. Vasilko mirties datos (datuoja 1268–1269 m.)²⁷.

Iš tikrųjų, kaip sako H. Paszkiewiczus, neturėtume manyti, kad tėvo Vasilko ir sūnaus Vladimiro mirtį skyrė visas dvidešimtmetis. Tačiau neturėtume vėlyviausia Vasilko mirties data laikyti visus 1269 m. ar net 1270 m. Dvidešimt metų vis dėlto konkretus skaičius ir į jį turėtume atsižvelgti. Optimaliausia šiuo atveju atrodo M. Kot-

²¹ Ten pat, p. 152.

²² М. Грушевський, „Хронологія подій“, p. 57.

²³ А. П. Толочко, „Происхождение хронологии“, p. 89.

²⁴ М. Грушевський, „Хронологія подій“, p. 47–48, 69–70. Vasilko mirtį 1270 m. datuoja М. Грушевський, *Історія України–Руси*, t. 3 (до року 1340), вид. друге, Львов, 1905, p. 92.

²⁵ H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, p. 118 (nuoroda nr. 1).

²⁶ HVM, p. 320.

²⁷ D. Dąbrowski, *Rodowód Romanowiczów*, p. 78–80.

liaro nuostata, mat jis faktiškai pripažino galimą pusės metų paklaidą. Čia ryškiausia cezūra yra 1268–1269 m. žiema ir po jos ateinančios Velykos – viena iš svarbiausių liturginių metų švenčių. Tad ir kunigaikščio Vasilko mirtį galime datuoti tų metų žiema, bet iki Velykų.

Vadinasi, beveik visus 1268 metus Vasilkas tikrai buvo gyvas ir, anot HVM, kariavo su valdžią Lietuvoje paėmusio Traidenio broliais, t. y. Traideniu.

Traidenio įsitvirtinimas Lietuvos soste. Vadinasi, realiausia, kad būtent 1268 m. Traidenis pradėjo valdyti Lietuvą.

Su tuo susiję dar keli svarbūs tų metų įvykiai. 1268 m. sausį–vasarį Naugardo kunigaikščiui puolant Vironiją (Šiaurės Estija), Livonijos ordino magistras po kelerius metus trukusios taikos su Lietuvos valdovu Vaišelga vėl kariavo su lietuviais prie Dauguvos *magistro Ottone circa Dunam contra Letwinos preliante*²⁸. Taikios Vaišelgos politikos Ordino atžvilgiu negalėjo pakeisti nuo jo priklausomas Švarnas, net jeigu jis iš tikrųjų valdė Lietuvą, kaip tikina HVM²⁹. 1268 m. balandžio 5 d. iš Nalšios žemės pabėgęs aukštos kilmės lietuvių didikas Suksė tapo Rygos arkivyskupo vasalu: jis įteikė arkivyskupui Lietuvoje prarastas žemes ir tuoj pat iš jo atgavo jas kaip leną³⁰. Vėliau Suksė su livoniečiais ne kartą kariavo prieš Traidenį³¹. Tai aiškiai liudija buvus rimtą kovą Lietuvos viduje ir radikalias užsienio politikos permainas. Šiuos faktus nurodė dar H. Paszkiewiczus ir apibendrino, kad jie – Lietuvos valdžioje įsitvirtinąčio Traidenio veiklos rezultatai³². Keitėsi ir Pskovo kunigaikščio, Vaišelgos priešo – Mindaugo žudiko Daumanto – nuostata. Tris kartus 1266–1267 m. puolęs Šiaurės rytų Lietuvą (Nalšią), 1267 m. antrojoje pusėje jau nebedalyvavo rengiantis ketvirtajam puolimui³³. Tuo tarpu vieni naugardiečiai, pasiginčydami tarpusavy, tarsi pajudėję Lietuvos ir Polocko link, gana greit pasuko už Narvos upės į Rakverę. Tai, kad Dauman-

²⁸ Hermann de Wartberge, *Chronicon Livoniae, Scriptores rerum prussicarum*, hrsg. von T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, t. 2, Leipzig, 1863, p. 46.

²⁹ H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, p. 118.

³⁰ M. Perlbach, „Urkunden des Rigaschen Capitel-Archives in der Fürstlich Czartoryskischen Bibliothek zu Krakau“, *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, t. 13, Riga, 1886, p. 17–18: „[...] Suxe sive Nicholaus nobilis de Lettowia de provincia Nalsen [...] omnem hereditatem suam in terris, nemoribus et in aquis [...], quam in provincia Nalsen a progenitoribus suis noscitur possedisse, ad manus nostras [...] libere resignavit et postmodum tam pro se, quam pro fratre suo absente recepit a nobis in feudum [...]“.

³¹ Eiliuotoji Livonijos Kronika, išvertė P. Žadeikis; vertimą patikslino, suredagavo ir paaiškino R. Petrauskas [toliau – ELK], *Mindaugo knyga: Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*, parengė D. Antanavičius, D. Baronas, A. Dubonis ir R. Petrauskas, Vilnius, 2005, p. 312–313 (eil. 8090–8109); H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, p. 119 (nuoroda nr. 1); E. Gudavičius, *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*, Vilnius, 1989, p. 160.

³² H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, p. 119 (nuoroda nr. 1).

³³ *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов* [toliau – NPM], Москва-Ленинград, 1950, p. 85: „В лето 6776. Сдумаша новгородци с князем своимь Юрьемь, хотеша ити на Литву, а инии на Полтескъ, а инии за Нарову. И яко быша на Дубровне, бысть распря,

tas nedalyvavo, žlugdė jų planą pulti Lietuvą ir Polocką. Kodėl Daumantas nežygiavo? Priežasčių galėjo būti ne viena. Tarp jų – ir netiesioginė Daumanto parama stiprėjančiam Traideniui. Anot S. C. Rowello, Daumanto asmeninės nuostatos dėl Lietuvos po keršto Girdeniui ir po Vaišelgos žūties 1267 m. pabaigoje nebuvo priešiškos: jis nebuvo Traidenio priešas, jie netgi bendradarbiavo³⁴.

Kita vertus, anot peršamos HVM versijos, tuo metu Lietuvą valdė kunigaikštis Švarnas Danilovičius. Sostą jis „be rūpesčių“ paveldėjo iš Vaišelgos rankų, šiam 1267 m. viduryje sugrižus į vienuolyną³⁵.

Княжащо же по Войшелцѣ Шварнови в Литовской земли, княживъ же не много лѣтъ и тако преставися, и положиша тѣло его въ церкви святыя Богородица близъ гроба отня.³⁶

Švarno valdžios Lietuvoje problemai skyrėme atskirą straipsnį. Jame analizavome painius, prieštarigus, alternatyvius ir abejotinus HVM redaktoriaus teiginius apie kunigaikščio veiklą. Tyrimas leido apibendrinti, kad Švarnas 1267 m. antroje pusėje galėjo būti miręs (neveiksnus arba pasiligojęs), jis nevaldė Lietuvos, o kada nors čia turėta valdžia toliau Naugarduko nesiekė. Vaišelgos turėtos teisės į valdžią Lietuvoje iš tikrųjų atiteko Vasilkui, kuris dėl jų pakilo į kovą su Traideniu ir jo broliais. Bet kunigaikštis Levas Danilovičius savo dėdei Vasilkui neleido įgyti didesnės politinės įtakos – už jo nugaros užmezgė draugiškus ryšius su naujuoju lietuvių valdovu³⁷.

Tai galėjo įvykti jau 1267 m. pabaigoje.

и въспятишася и поидоша за Нарову къ Раковору [...]“. Apie žygį pasakojama prieš kitą – 1268 m. sausio–vasario mėn. Naugardo kunigaikščio Dimitrijaus surengtą šiaurinės Estijos (Vironija) puolimą, kuriame dalyvavo ir Daumantas, žr. *NPM*, p. 85–86; tikslesnė 1268 m. žygio data – vasaris–balandis, žr. Hermann de Wartberge, *Chronicon Livoniae*, p. 46. Truputį abejodamas, A. Presniakovas kunigaikščio Jurijaus ir naugardiečių žygį datavo 1267 m. rudeniu, žr. A. E. Пресняков, *Образование Великоорусского государства: Очерки по истории XIII–XV столетий*, Петроград, 1918, p. 73 (išnaša nr. 2). Jam pritarė H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, p. 114. Su jais turime sutikti. Žygis planuotas 1267 m. antroje pusėje – tai galėjo būti ruduo, nes cituotoji *NPM* žinutė datuojama pagal ultrakovo kalendorių. Perskaičiuojant į Grigaliaus, iš kovo–gruodžio įvykių atimame 5509 metus. Tokios datos *NPM* yra išimtinės, žr. H. Г. Бережков, *Хронология русского летописания*, Москва, 1963, p. 27.

³⁴ S. C. Rowell, „Between Lithuania and Rus’: Dovmont-Timofey of Pskov, his life and cult“, *Oxford Slavonic papers*, new series, t. 25, 1992, p. 12–13 (nuoroda nr. 56); S. C. Rowell, *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva: pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345*, Vilnius, 2001, p. 56.

³⁵ E. Gudavičius, *Kryžiaus karai Pabaltijyje*, p. 156. Vaišelga žuvo 1267 m. gruodžio 9 d., žr. H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, p. 117 (nuoroda nr. 2). Ne per Velykas, kaip rašoma *HVM*: „Войшелкъ [...] приеха святое недѣли у Володимеръ“, žr. *HVM*, p. 130; metraščio informacija pasitiki M. Грушевський, „Хронологія подій“, p. 46.

³⁶ *HVM*, p. 130.

³⁷ A. Dubonis, „Kunigaikštis Švarnas“, p. 198–200; A. Dubonis, „Lietuva po karaliaus Mindaugo mirties: Kova dėl sosto 1264–1268 m.“, *Istorijos akiračiai. Skiriama Profesoriaus habilituoto daktaro Antano Tylos 75-mečiui*, Vilnius, 2004, p. 72–73.

Traidenio valdymo pabaigos data. Paskutinį kartą gyvas Traidenis minimas Eiliuotoje Livonijos Kronikoje (toliau – ELK). Jis pasiuntė žiemgalių kunigaikščio Nameisio vadovaujamą lietuvių kariuomenę į Prūsiją pulti Christburgo pilies 1281 m. rudenį³⁸. Po to žinių apie Traidenį jokiuose šaltiniuose nebebuvo. Jo valdymo (ir gyvenimo) pabaiga 1282 m. pradžioje atkurama iš netiesioginių faktų ir istoriografijoje ji traktuojama kaip vieniems daugiau, kitiems mažiau priimtina tikimybė. Literatūroje dažniausiai galima rasti nurodomus ne tik 1282 m., bet ir 1281 m. bei jų sandūrą, net 1280 m.³⁹ Plačiausiai savo teiginį argumentavo H. Paszkiewiczus, įrodinėjęs, kad Traidenis dar gyveno kelis mėnesius 1282 m. ar bent tų metų pradžioje. Mokslininkas pasinaudojo popiežiaus įgaliotinio Pranciškaus iš Moliano 1311–1312 m. pateiktais tyrimo duomenimis apie Livonijos ordino padarytas skriaudas Rygos miestui, arkivyskupui, krikščionybei Lietuvoje. 1312 m. apklausiamas vienuolis Henrikas pranešė, kad prieš trisdešimt metų, t. y. apie 1282 m., Rygos arkivyskupas krikšto reikalu siuntė pasiuntinius pas Lietuvos karalių, *rex*, bet tas, norėdamas išvengti žiemgalių likimo (t. y. išnaikinimo), kurio šie sulaukė nuo Livonijos ordino brolių, atsisakė krikštytis. Tada, H. Paszkiewicziaus manymu, kalbėta apie Traidenį, nes (1) Traidenis buvo stipriai susijęs su žiemgaliais, rėmė jų kovą, o (2) iš liudijimo metų atėmęs trisdešimties metų senatį gavo reikiamą datą: 1312–30=1282 m.⁴⁰ Yra silpnoji šių argumentų vieta. Rygos arkivyskupas galėjo siūlyti krikštytis jau po Traidenio valdančiam Lietuvą *rex*, tikėdamasis naujojo valdovo palankumo šiuo klausimu. Kartu reikia atkreipti dėmesį į dvejopus H. Paszkiewicziaus „skaičiavimo technikos“ metodus: „apvalūs“ dešimtmečiai tiko 1282 m. gauti, bet buvo „nepatikimi“ skaičiuojant Vasilko mirties metus.

Taigi kelių Traidenio 1282 m. gyventų mėnesių argumento lyg ir nebelieka. Taip iš tikrųjų nėra, nes minėtais metais smarkiai keitėsi Lietuvos užsienio politikos kryptys – būtent tos, kurias suformavo Traidenis. Paskutiniaisiais savo valdymo metais valstybės pietuose jis siekė palaikyti taiką su Haličo kunigaikščiu Levu Danilovičiumi

³⁸ Nameisio karvedystę aprašo Eiliuotoji Livonijos Kronika, žr. ELK, p. 334 (eil. 9668–9672): „Paskui, atėjus rudeniu, / Pasiūsta į Prūsiją / Lietuvos kariuomenė. / Ją karalius Traidenis siuntė. / Vadovavo jai Nameisis.“ Informacija nedatuota. Datą paaiškina H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, p. 118, 139; E. Gudavičius, *Kryžiaus karai Pabaltijyje*, p. 165.

³⁹ М. Грушевський, „Хронологія подій“, p. 47 (nuo 1280 iki 1282 m.); Z. Ivinskis, „Traidenis“, *Lietuvių enciklopedija*, t. 31, Boston, 1964, p. 365 (1282 m.); В. Т. Пашуто, *Образование Литовского государства*, Москва, 1959, p. 387 (1282 m.); E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, p. 73 (1281–1282 m. sandūra).

⁴⁰ *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano*, ed. von A. Seraphim, Königsberg, 1912, p. 29, 210. Šaltinio leidėjas mano, jog tai vyko po Traidenio ir Lietuvą tuo metu valdė Pukuveras (Butvydas). Traidenio variantą palaiko H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, p. 127 (nuoroda nr. 1), 141 (nuoroda nr. 1).

ir jo padedamas pietvakariuose mezgė gerus santykius su jaunesniuoju Mazovijos kunigaikščiu Boleslovu II: ištekino už jo dukrą⁴¹.

1282 m. antrojoje pusėje lietuvių politinė veikla smarkiai keitėsi, ir tai galėjo lemti numanoma Traidenio mirtis. Tų metų rugpjūčio – spalio mėn. jotvingiai puolė Liubliną, lietuviai – Sandomierą⁴². Grzegorz Błaszczyk rodo, kad tai buvo politinė akcija: lietuviai per Sandomiero žemę kirto Krokuvos kunigaikščiui Lešekui Juodajam⁴³. Šis žygis buvo suderintas su Voluinės kunigaikščio Vladimiro karių, vadovaujamų Slonimo kunigaikščio Vasilko, 1282–1283 m. akcija prieš Traidenio žentą Mazovijos kunigaikštį Boleslovą II⁴⁴. Pastarasis kovėsi dėl valdžios krašte su savo vyresniuoju broliu Konradu II. Krokuvos kunigaikštis palaikė Boleslovą II.

Vėliau ta pačia kryptimi atlikto žygio aplinkybės šiek tiek atskleidžia jau ne Traidenio valdomų lietuvių ir Voluinės kunigaikščio veiksmų derinimo paslaptį. 1285 m. pradžioje, kai rusų kunigaikščiai su totoriais įsiveržė į Vengriją, Boleslovas II, palai komas Lešeko Juodojo, puolė vakarines Voluinės teritorijas. Keršydami kunigaikščiai Levas ir Vladimiras surengė atsakomąjį žygį⁴⁵. Bendražygiais pakviečiami lietuviai. Dėl įvairių priežasčių jie pavėlavo į pagrindinę akciją. Susikrimtę jie ėmė prašyti Vladimirą nukreipti juos kur nors kitur. Vladimiro kunigaikštis atsiminė kitą savo priešą – Lešeko Juodojo draugus liubliniečius, todėl lietuvius pasiuntė plėšti Liublino žemę.

[...] Левъ [...] и посла къ брату своему Вьлодимерови, река емоу тако: „Брате! Сложимъ съ себе соромъ сей; пошли възведи литву на Болеслава“. Вьлодимеръ же посла Дунаа възводить литву. Литва же обещахася ему тако [створити, и] рекучи: „Вьлодимере, добрый княже, правдивый! Можемъ за тя головы своа сложити; коли ти любо, осе есмы готовы“. [...] Литва же не приспе на рокъ [...] По семь же прійдоша литва къ Берестію, и начаша молвити князю Володимерови: „Ты насъ възвелъ, а поведи насъ куда; а се мы готови, на то есмы пришли“. Князь же нача думати събѣ, абы куда ихъ повести [...] И воспомяну Володимеръ, иже преже того Лестко, послалъ люблинца, взялъ бяше у него село на вокрайници, именовъ Воинъ, и и напомянася ему Володимеръ о томъ много, абы ему воротиль челядь, он же не вороти ему челяди его: за се же и посла на нь литву. И воеваша около Люблина...⁴⁶

⁴¹ A. Dubonis, „Pirmieji Lietuvos valdovai: Giminiška meilė ir mirtina neapykanta“, *Lituanistica*, nr.2, 2003, p. 7–8; A. Dubonis, „Meilė ir politika“, p. 32–35.

⁴² H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, p. 146 (nuoroda nr. 1).

⁴³ G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, t. 1: *Trudne początki*, Poznań, 1998, p. 48–50.

⁴⁴ *HVM*, p. 135–137; data: M. Грушевський, „Хронологія події“, p. 51–52; B. Włodarski, *Polska i Ruś 1194–1340*, Warszawa, 1966, p. 200–202.

⁴⁵ B. Włodarski, *Polska i Ruś*, p. 202–204; G. Błaszczyk, *Dzieje stosunków*, p. 50–51.

⁴⁶ *HVM*, p. 137–138; data: M. Грушевський, „Хронологія події“, p. 52.

Kaip regime, lietuviai puolė jei ne Boleslovo II, tai nors jo sąjungininko Krokuvos kunigaikščio žemes, nes pakluso savo sąjungininko Vladimiro valiai.

Tad nuo 1282 m. antrosios pusės iš Lietuvos siųstos kariuomenės kovojo su Traidenio žentu – Lietuvos draugu Boleslovu II Mazovijoje. Be to, 1286 m. paaiškėjo, kad šitie Vladimiro sąjungininkai lietuviai, tarsi būdami ir Haličo kunigaikščio Levo draugai, vis dėlto puoselėjo kerštingus ketinimus už *jų* kunigaikščio Vaišelgos nužudymą 1267 m. ir laukė tinkamos progos⁴⁷. Geri santykiai su Levu ir Boleslovo II pasirinkimas žentu buvo itin ryškus Traidenio užsienio politikos palikimas, kurio nebepaisoma nuo 1282 m. antrosios pusės.

Aptartos aplinkybės leidžia spėti galimą vėliausią Traidenio mirties datą – 1282 m. pirmoji pusė, o pagrindinė riba – lietuvių Sandomiero žemės užpuolimas rugpjūčio–spalio mėnesį. Ankstyviausia reikėtų laikyti 1281 m. vėlų rudenį ir žiemos pradžią, nes šis laikotarpis yra tiesiogiai susijęs su paskutiniu dar gyvo Traidenio paminėjimo faktu.

Ką reiškė dvylika valdymo metų? Juk tokia valdymo trukmė neįmanoma. Kad ir kaip skaičiuotume, skirtumas tarp 1281–1282 ir 1268 (1267?) metų nurodo 13–14 metų trukusį Traidenio valdymą Lietuvoje.

Sukurtame HVM originale nebuvo datų. Jo redaktoriui, tiksliai nurodžiusiam dvylika Traidenio valdymo metų, turėjo būti aišku, kad ateityje skaitytojas negalės suskaičiuoti – tiesa tai, ar ne. Vadinasi, jis iš tikrųjų neketino ar negalėjo palikti liudijimo, kad jo pateiktas faktas šiuo atveju yra teisingas, *nes jį galima apskaičiuoti*. Dviejų dešimtmečių ryšį tarp tėvo Vasilko ir sūnaus Vladimiro mirčių redaktoriui rūpėjo nurodyti ir įtvirtinti *kaip teisingą ir apskaičiuojamą*. Todėl skaičius pateikė itin rūpestingai. Juos palyginę, nesunkiai išvystame skirtumą. Redaktorius žinojo abiejų kunigaikščių – Vasilko ir Vladimiro – mirties datas (kraštines kuriamo epizodo cezūras) ir aiškiai nurodė, kiek metų Vladimiras išgyveno po tėvo mirties. O Traidenio siužetui trūksta vienos tokio periodo datos – mirties datos. Kad redaktorius apie jo valdymo pradžią, t. y. apie sosto užėmimą, turėjo tikslų žinių, liudija įrašas, nurodantis konkrečias įsiviešpatavimo Lietuvoje aplinkybes: įsiviešpataujant sudaryta taika su Levu periodiškai atnaujinama dovanomis, Traidenio brolių karas su Vasilku ir jų žūtys. Apie Traidenio mirtį HVM redaktorius neįrašė nė menkiausios užuominos. Vadinasi, jis iš tikrųjų galėjo net nežinoti, kada mirė Traidenis, todėl 12 Traidenio valdymo metų turėtų būti dirbtinai sukurtas valdymo periodas. Tai galėjo lemti vien tik HVM redaktoriaus interesai – jam rūpėjo įrašyti tokį skaičių.

Antra vertus, gal net ir žinodamas mirties datą redaktorius galėjo nesiekti tiksliai jos nurodyti. „Įvadiniamė“ žodyje – pirmoje HVM informacijoje apie Traidenį – jo gyvenimas apdorojamas pagal krikščioniškos dorovės reikalavimus. Traidenio personažas kuriamas panaudojant nekrikščioniškąjį blogį apibūdinančias literatūrines figūras.

⁴⁷ A. Dubonis, „Pirmieji Lietuvos valdovai“, p. 4, 7–8.

По семь же нача княжити в Литвѣ окаанный, незаконный, проклятый и немилостивый Тройдени, его же безаконіа не могохомъ списати срама ради: такъ бо бѣше незаконникъ, яко Антиохъ Сурьскій, и Иродъ Иерусалимскій и Неронъ Римскій, ина многа злѣйша того безаконіа чиняше. Живъ же лѣтъ 12, и тако преста-
вися незаконникъ. Бѣше же в него братіа: Борза, Сирьпятій, Лѣсій, Свилкели; бѣхуть бо живуше въ святомъ крещеніи, сии же живяху въ любви, въ кротости, въ смиреніи, дрѣже правую вѣру хрестіанскую, преизлиха любяще вѣру и нищаа. Сии же всѣ преста-
вишася при животѣ Тройденевѣ.⁴⁸

Redaktorius padirbėjo iš peties. Jis apgalvotai nutylėjo žinias apie Traidenio kovą dėl sosto, šiame skaitinyje jo brolius pavertė romiais, kukliais, pavyzdinę gyvenimą nugyvenusiais krikščionimis, visai kitokiais, negu jie buvo aiškiai pasaulietiniame siužete (pagonys, už brolių žūstantys kare su Vasilku: *отець Влодимеровъ князь Василко убилъ на войнахъ 3 браты Тройденевы*). Radikalus žinių redagavimas sukūrė krikščionišką gėrio priešstatą Traidenio blogiui – jo brolius. Tokioje dorovinėje schemoje funkcionuoja dvylikos Traidenio valdymo metų faktas. Kad siužetas dirbtinis, jau neturėtų kilti jokių abejonių.

Pasidairius po HVM, galima surasti, kur dar pateikiama informacija nurodant ne visai tikslus skaičius. Taip yra pasakojime apie kunigaikščio Vladimiro organizuotą Kameneco pilies statybą: esą ji pastatyta žemėje, kuri ištuštėjo per 80 metų nuo Haličo-Voluinės kunigaikščio Romano, t. y. Vladimiro prosenelio, mirties: *Сіа же земля бѣше опустѣла по 80 лѣтъ по Романѣ*⁴⁹. Jei Kameneco pilies statybos 1277 m. data yra teisingai rekonstruota⁵⁰ ir Vladimiras būtent ją susiejo su savo didžiojo prosenelio gyvenimo pabaiga 1205 m.⁵¹, tuomet aštuoni dešimtmečiai nuo jo mirties – aiškiai per daug. Bet apvalinant skaičiavimo rezultatas lyg ir neblogas. Juk Vladimirui rūpėjo ne skaičių tikslumas, bet Dievo meilės jam ženklas parenkant statybos vietą: *Князь же Володимеръ отъ сего пророчества уразумѣ милость Божію до себе*. Tad jis Senajame Testamente Pranašo Izajiaus knygoje surado pranašystę: *и съзижутъ пустыня вѣчныя, запустѣвшиа преже, въздвигнути города пусты, запустѣвшиа отъ рода*, kurioje išvelgė nurodymą pastatyti miestą seniai ištuštėjusioje žemėje⁵². Dievo meilės jam ženklas turėjo būti ir Traidenio gyvenimas, nes kartojosi tokia pačia netikusia forma, kaip ryškiųjų Šventojo Rašto personalijų: Sirijos karaliaus Antiocho (Senajame Testamente – Antiochas Epifanas), Erodo ir vieno iš garsiausių krikščionių persekiotojų Nerono. Vladimirui ir jo metraš-

⁴⁸ HVM, p. 130–131.

⁴⁹ Ten pat, p. 133.

⁵⁰ М. Грушевський, „Хронологія подій“, p. 49.

⁵¹ Ten pat, p. 7.

⁵² HVM, p. 132–133.

čio redaktoriui net neprireikė tuo klausimu ką nors plačiau aiškinti, nes pakako nuorodos į tą blogio trejetą. Neabejotina, kad duomenų apie jį buvo krikščioniškoje ir su ja glaudžiai susijusioje XIII a. grožinėje literatūroje. Biblijoje – pirmiausia. Manau, kad iš ten bus atkeliavęs ir valdymo metų skaičius „12“.

Skaičius „12“. Iš tikrųjų toli ieškoti nereikėjo, nes pradėjus nuo Makabėjų knygos skaitinių apie Antiocho Epifano karaliavimą⁵³, nusišypsojo sėkmė. Anot Šventojo Rašto, Antiochas Epifanas valdė dvylika metų⁵⁴. Bet tekste nebuvo konkretaus dvylikos metų skaičiaus. Jis, teko daryti prielaidą, galėjo atkelti iš kitur. HVM tyrinėtojai seniai pastebėjo, jog jame įrašyta daugybė skolinių iš kito rusiško istorinės literatūros kūrinio – Chronografo. Tai – ir ištisi fragmentai, ir smulkios detalės⁵⁵. Vadinamasis Judėjos chronografas (sukurtas apie 1262 m.) yra itin glaudžiai susijęs su HVM – abu gali sieti ta pati XIII a. istorinė aplinka⁵⁶. Vienas iš dviejų jo nuorašų saugomas Vilniuje. Jame suradome viską, ko trūko⁵⁷.

Duomenų apie Antiochą Epifaną yra pasakojime, kaip po Seleuko mirties Siriją valdė garsesni jo palikuonys. Keliom frazėm apibūdinus jų veiklą ir nurodžius valdymo trukmę, vienas siužetas pabaigiamas minint būtent Antiochą Epifaną. Iš Seleuko palikuonių jis redaktoriui rūpi labiausiai. Nurodęs jo valdymo metus, redaktorius trikampiu sudeda tris taškus ir inicialine raide raudonu rašalu toje pačioje eilutėje pradeda naują sakinį – imasi kelių lapų siužeto apie jo valdymą⁵⁸. Pasakojama apie grynojo blogio įsikūnijimą. Išvardijami blogiausi Antiocho darbai ir kraupus likimas: Jeruzalės šventyklos apiplėšimas, Dievo tautos, žydų, persekiojimas, graikiško tikėjimo (pagonybės) prievartinis įdiegimas Judėjoje, niekinga mirtis svetimame krašte. Mums rūpimas Chronografo teksto fragmentas su Antiocho Epifano valdymo metais yra toks:

⁵³ Dėkoju Dariui Baronui už patarimą atkreipti dėmesį į žiaurų Antiocho karaliavimo aprašymą Senojo Testamento Makabėjų knygoje.

⁵⁴ *Šventasis Raštas: Senasis ir Naujasis Testamentai*. Senąjį Testamentą iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų vertė, pratarinę, įvadus ir ST sąvokų žodyną bei paaiškinimus parašė prel. prof. Antanas Rubšys. Naująjį Testamentą iš graikų kalbos vertė, įvadus ir NT sąvokų žodyną parašė kun. Česlovas Kavaliauskas, Vilnius, 1998, 1 Mak, 1, 10: „Iš jų išaugo ypač nedora atžala, karaliaus Antiocho sūnus Antiochas Epifanas, kadaise buvęs Romoje įkaitas. Jis tapo karaliumi šimtas trisdešimt septintaisiais graikų karalystės metais.“; 1 Mak, 6, 14: „Karalius Antiochas mirė Persijoje šimtas keturiasdešimt devintaisiais metais“.

⁵⁵ 2005 m. balandžio mėn. 7–9 d. konferencijoje Vilniuje skaityto pranešimo pagrindu parengtas straipsnis, žr. T. Вилкул, „О некоторых источниках литовских известий Галицко–Волынской летописи“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai*, p. 17–19 (nuorodos nr. 2–7).

⁵⁶ K. Kiričenko, „Replika dėl ginčo apie Polemoną. Kelios pastabos apie skolinto vardo šaltinį“, *Naujasis Židinys–Aidai*, 2006 m. kovas, nr. 3, p. 118.

⁵⁷ *Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 19–109 (Supraslio vienuolyno chronografas), kn. 1–3. Dėkoju Tetjanai Vilkul (Kijevas) už konsultacijas rengiant straipsnį ir reikiamų puslapių nuorodas Vilniaus chronografe.

⁵⁸ Ten pat, l. 499v–503.

[...] црствова по немъ антиохъ феодисъ лѣт 15, и потомъ црствова снѣ его иже от вернакіа [...] и антиохъ прирокомъ епифанесъ татосъ лѣт 12.⁵⁹

Taip aiškiai Chronografe įrašytas Antiocho valdymo metų skaičius „12“ HVM paverčiamas ir Traidenio valdymo Lietuvoje trukme. Be to, Chronografe yra dar kelios svarbios Antiocho charakteristikos, kurios HVM pritaikytos Traideniui. Karšta pagoniškos Lietuvos tikrovė tvoskia iš krikščionio akiai nemielų vaizdų apie žydams Antiocho brukamas pagoniškas apeigas: stabo garbinimą, kiaulių aukas ir žydų žudymą už atsisakymą valgyti aukojamą kiaulieną:

[...] постави капище идоль мѣрзокъ. запоустѣние во цркви. осквѣрнивъ ю нечстыми жертвами. црковъ диосову...⁶⁰

HVM pateikiama Traidenio charakteristika *безаконный* aiškesnė yra Chronografe:

[...] вакхид же антиоховъ воевода приемъ от него бѣзбожное повеление не оставил ние единого образа от бѣзаконія (t. y. įsakė nepalikti gyvo nė vieno apipjaustyto žydo – *past. mano, A. D.*)...⁶¹

Ją sustiprina Traidenio skleidžiamas blogis *ина многа злѣйша того безаконія чиняше*, kuris lydėjo ir Antiocho gyvenimą:

[...] по вѣлику и много похвалився и много зла тако створивыи...⁶²

Kaip ir Traideniui, Antiochui apibūdinti tinka sąvoka *окаанный*: „bedievis, amoralus, apgailėtinas, nusidėjęs“⁶³. Būtent toks kvapas sklinda nuo mirusio Antiocho palaikų.

[...] от смрада оканнаго и сквѣрнаго его тѣла всѣмъ воемъ тяжко бяше от смрада...⁶⁴

Šis fragmentas turi tiesioginių sąsajų su HVM redaktoriaus iš Vladimiro kunigaikščio Vladimiro Vasilkovičiaus aplinkos naudotomis literatūrinės kūrybos schemomis. Bedievio ir nusidėjęlio Antiocho kūnas dvokė, bet Vladimiro palaikai, pasirengus jų laidotuvėms per 1289 m. Velykas, po keturių mėnesių nuo mirties, maloniai kvepėjo *открывши гробъ, и видиша тѣло его цѣло и бѣло, и благоухание отъ гроба бысть и воня подобна араматъ многоцѣнныхъ*⁶⁵.

⁵⁹ Ten pat, l. 499v.

⁶⁰ Ten pat, l. 501.

⁶¹ Ten pat, l. 502.

⁶² Ten pat, l. 503.

⁶³ *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, t. 12, Москва, 1987, p. 320–321.

⁶⁴ *Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 19–109 (Supraslio vienuolyno chronografas), kn. 1–3, l. 503.

⁶⁵ HVM, p. 152.

Išvados. Istoriografijoje nepajudinamai įsitvirtino nuomonė, kad Lietuvos valdovas Traidenis valdė 12 metų. Ši HVM nurodyta 12 metų Traidenio valdymo trukmė klaidino istorikus ir trukdė jų tyrimams.

Istorijos šaltinių analizė atskleidė, kad Traidenio valdymas truko trylika–keturiolika metų (1268–1281/1282).

Dvylikos valdymo metų skaičių HVM redaktorius perėmė iš XIII a. istorinio grožinio kūrinio Chronografo, pasak kurio, tiek metų truko žiaurus Sirijos karaliaus Antiocho Epifano valdymas.

Chronografo siužetų poveikis kuriant HVM randamas Traidenio charakteristikas yra neabejotinas. Antiochas Chronografe ir Traidenis HVM apibūdinami tais pačiais žodžiais. Pagonio Traidenio įvaizdis HVM kurtas remiantis Šventajam Raštui artimoje literatūroje esančiu pagonio Antiocho modeliu, perimant ir jam taikytas moralines charakteristikas, ir nurodant tokios pat trukmės valdymo laikotarpį.

Sukuriamas krikščioniui nesunkiai atpažįstamas pagoniško blogio modelio lietuviškasis – Traidenio – variantas.

Twelve Years of Traidenis' Rule

(About the Data on Lithuania in the Halych-Volhynian Chronicle)

Artūras Dubonis

Summary

In recent years the research of major Rus'ian chronicles produced valuable information about the structure of the Halych-Volhynian Chronicle (HVC), its sources, editing and construction of ideologemes. The studies of O. Romanova and A. Tolochko revealed the mystery of the appearance of dates in the copy of the Ipatievskaya Chronicle: they were artificially appended in the early fifteenth century. The protograph of the HVC proper did not contain any dates.

Meanwhile historians investigating Traidenis' rule in Lithuania relied on the assertion of the Chronicle about his twelve years of rule, and only some of them had noted that actually that rule could have lasted longer.

The main argument in dating Traidenis' establishment in Lithuania is the chronology of duke Vasilko's battles against Traidenis and his brothers. According to the Chronicle, the duke of Vladimir spared no efforts to prevent Traidenis from his

establishment in Lithuania. This action took place in 1268, and respectively that year could be considered the most real date of the beginning of Traidenis' rule in Lithuania.

Traidenis, while still alive, is last mentioned in the Rhymed Chronicle of Livonia when he sent the Lithuanian army led by the Semigallian duke Nameisis to Prussia to attack the castle of Christburg in the autumn of 1281. Other data indicate indirectly the latest probable date of Traidenis' death: the first half of 1282, the last event being the Lithuanian attack on the land of Sandomierz in Poland between August and October. The earliest date of the death could be late autumn or early winter of 1281 – this period would be closest to the last mention of Traidenis still alive.

The gap between 1281–1282 and 1268 attests to Traidenis' rule in Lithuania as stretching 13-14 years. In the article an assumption is made that the twelve years of Traidenis' rule was an artificially devised period, linked only to the interests of the editor of the HVC; he was directly concerned in indicating this number. The reason for this undertaking could be the tradition (of the treatment of the numeral twelve) in Christian literature (primarily the Bible) and in related works of fiction of the thirteenth century.

The twelve years of the rule were copied by the editor of the HVC from the thirteenth-century work of historical fiction *Chronograph*, which described the cruel rule of Syria's king Antiochus Epiphanes as having lasted the same number of years.

The exploitation of the episodes of *Chronograph* for the formation of the characteristic of Traidenis is apparent in the Chronicle. Antiochus of the *Chronograph* and Traidenis of the HVC are described in the same terms. The image of the heathen Traidenis in the HVC is created imitating the biblical pattern of the pagan Antiochus by replicating moral characteristics and the period of rule. Thus is created a model of the Lithuanian Traidenis as a heathen evil easily understandable to any Christian.